

Új helyesírási kérdések a tulajdonnevek körében

LACZKÓ KRISZTINA

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Absztrakt

A tanulmány a legfontosabb helyesírási szabályzatok tulajdonnévi kategóriáinak rövid történeti áttekintését végzi el, valamint tárgyalja a tulajdonnevek írásában érvényesülő holisztikus megközelítést és az ennek megfelelő írásmódokat (egybeírás, kötőjelezés, csupa nagy kezdőbetű, különírás kétségtelen utótaggal). Összegezi a 2015-ös szabályzat tulajdonnévi fejezetében bekövetkezett változásokat a változási sémáknak megfelelően (szabály törlése, szabály módosítása, új szabály bevezetése). Kitér arra a lényeges módosulásra, hogy a tulajdonnevek helyesírásának körében a korábbiaknál szélesebb körben érvényesül a fakultatívítás, amely elsősorban az intézményneveket érinti, különösen a kezdőbetűket illetően. A tanulmány második része az új Osiris Helyesírásban reprezentált olyan kérdésköröket és problémákat körvonalazza, amelyek vagy nem jelennek meg a szabályzatban, vagy nyitott, több esetben továbbgondolásra érdemes kérdésköröket vetnek fel. A fókuszba a földrajzi és az intézménynévi írásmódokat érintő jelenségek kerültek, mint a helységgrésznevek, ezen belül a kerületnevek, avagy a lokalizációs nevek írásmódja. Az Osiris Helyesírás mindezekre vonatkozóan ajánlásokat fogalmaz meg, a végső kodifikációt egy majdani akadémiai szabályzat vagy szaknyelvi szabályozás fogja megoldani.

Kulcsszavak: tulajdonnevek helyesírása, helyesírási szabályzat, Osiris Helyesírás, helyesírás változása, szabályváltozási sémák, nyitott helyesírási kérdések a tulajdonnevek körében, helynevek helyesírása.

New orthographical questions relating to proper names

KRISZTINA LACZKÓ

This paper provides a brief historical overview of the treatment of proper noun categories in key Hungarian orthographic codifications. It examines a holistic approach to proper nouns and their corresponding spelling (single initial, hyphenation, all capital initials, and separate spelling with an indisputable suffix). The study categorizes revisions to the proper nouns chapter of the 2015 orthographic codification manual according to the nature of the change: deletion of a rule, amendment of a rule, or introduction of a new rule. Particular attention is paid to the increased optionality of proper noun spelling variations, which is more widespread than previously true, particularly in the case of institutional names, especially those containing initials. The second part of the paper outlines the issues and problems represented in the new Osiris Helyesírás [Osiris Orthography], which are either

not reflected in the codification, or which raise new questions deserving further consideration. The focus is on phenomena affecting the spelling of geographic and institutional names, such as the spelling of place names, including district names, and the spelling of localization names. The Osiris Helyesírás offers provisional recommendations on these matters, with the responsibility for final codification being deferred to future scholarly consensus or academic orthographic regulation.

Keywords: orthography of proper names, Rules of Hungarian Orthography, Osiris Orthography, changes of orthographic practice, rule change schemes, open spelling questions in proper names, orthography of place names.

1. Bevezetés. Az alkalmazott névtannak az egyik olyan területe, amely az összes tulajdonnévtípust érinti, a nevek írásbeli megjelenésének és az írásformák szabályozásának a kérdése, azaz a névtan kapcsolódása a helyesírással (vö. RAÁTZ 2015: 230–231). A tulajdonnév mibenlétének meghatározása, a tulajdonnevek kategóriáinak tudományos szempontú megállapítása és leírása alapvető feltétele annak, hogy a helyesírási kodifikáció megfelelően működhessen. A jelenlegi helyesírási rendszerben a tulajdonnevek képezik az egyik legátfogóbb és egyben a leginkább változékony területet, amelynek szabályozása a 20. század közepére alakította ki a ma is ismert rendszerszerűségét, éppen annak eredményeképpen, hogy a névtudomány eredményei felhasználhatóvá váltak a helyesírási bizottságok munkájában.

Az alábbiakban először röviden összefoglalom a hat releváns magyar helyesírási szabályzatban¹ megjelenő tulajdonnév-kategóriákat, szemléltetve ennek a helyesírási részterületnek a szabályzatokon belüli alakulását (2.), majd bemutatom a tulajdonnevek írásformájának alapvető közös jellemzőit, elsősorban a tulajdonnév holisztikus jellegét helyezve előtérbe (vö. TOLCSVAI NAGY 1996, 1997) (3.). A tanulmány második része a 2015-ben megjelent helyesírási szabályzat 12. kiadásának (AkH.¹²) tulajdonnevekre vonatkozó változásait összegezi (vö. LACZKÓ 2016) (4.), majd ezt követően számot ad azokról a kérdésekről, amelyek a helyesírási szabályozás során továbbra is nyitottak maradtak, többek között részben az újfajta jelenségek és az újfajta névtípusok keletkezésének a következtében, és felvázolja, hogy a 2025 elején megjelent új Osiris Helyesírás milyen javaslatokat fogalmaz meg ezen problémák kezelésére (5.).

2. A tulajdonnévi kategóriák a helyesírási szabályzatokban. A tulajdonnév-kategóriákat alapvetően a helyesírási szabályzatban megjelenő típusok szerint kezelem, és nem térek ki arra a problémakörre, hogy egyrészt a köznév és a tulajdonnév határa nem tekinthető élesen elválaszthatónak, másrészt a kategóriák erős szociokulturális beágyazottságúak, és időben változhatnak (vö. SLÍZ 2012), jóllehet mindez természetesen befolyással van a szabályzatban megjelenő típusokra is.² A legalapvetőbb és feltehetően legrégibb

¹ A jelenlegi 12. kiadás száma valójában elszámozás következménye: a 20. század elején az új lenyomatok új számot kaptak, de releváns kiadás a szabályzatok között csak az alább ismertetett hat létezik (AkH.¹, AkH.², AkH.³, AkH.¹⁰, AkH.¹¹, AkH.¹²).

² A tulajdonnevek kategorizációját többek között FERCSIK ERZSÉBET foglalja össze 2008-as tanulmányában (FERCSIK 2008).

névkegóriákban is (személynév, állatnév, földrajzi név, csillagászati név), amelyek az emberi fizikai tapasztalás révén igen korán keletkeztek a megnevezés igényéből fakadóan, folyamatosan alakultak és alakulhatnak újabb alkategóriák, és idővel létrejöhetnek egészen új névfajták is (mint a márkanevek vagy a díjnevek).

Az eddig megjelent hat helyesírási szabályzatot két csoportra lehet bontani a tulajdonnévi kategorizáció és az írásképi szabályozás szempontjából. Az első három szabályzat alakulástörténeti vonatkozásban érdekes, ugyanis az első kettőben még nincs tulajdonnévi fejezet, a nevek elsősorban jelennek meg a különböző részekben. Az első kiadvány, amely önálló tulajdonnévi fejezetet tartalmaz, az 1922-es 3. szabályzat, amely a SIMONYI-féle iskolai helyesírás (SIMONYI 1903) utáni, már rendszerezettebb kodifikációt jelent (vö. LACZKÓ 2023). Ám még ez a szabályzat sem kategorizál szisztematikusan: a tulajdonnévi részben a két prototipikusnak tekinthető névtípus szerepel, a személynevek és a földrajzi nevek egyes példái, és ugyanezek jelennek meg a nagy kezdőbetűről szóló részben is, kiegészülve – mai terminológiával – az intézménynevekkel, a csillagászati elnevezésekkel és a címekkel. A három szabályzatot, amelyek megjelenési éve sorrendben: 1832 (AkH.¹), 1887 (AkH.²) és 1922 (AkH.³), a következőképpen lehet összefoglalni a tulajdonnévi kategorizáció alapján:

- 1832. Tulajdonnevek és idegen szavak rész (Tulajdon nevek 's idegen szavak): csak példák szerepelnek a személynevek köréből, valamint néhány helynév és intézménynév.
- 1877. Nincs tulajdonnévi rész, de tulajdonnévi példák megjelennek a következő fejezetekben: a hagyományörző családnevek, az idegen szavak (személynévi és földrajzi névi példák), az összetételek (főként helynévi példák), a nagy kezdőbetű; az utóbbiban a „személyi tulajdonnév”, a „tárgyi tulajdonnév” (földrajzi nevek), az intézetek neve, a „címek” és a csillagászati elnevezések.
- 1922. A tulajdonnevekre vonatkozó fejezet a következőket tartalmazza: családnév, keresztnév (külön a magyar és az idegen nevek), világrészek, országok és népek nevei. Az összetételekkel foglalkozó részben az alábbiak jelennek meg: földrajzi nevek (ország, vármegye, városok és községek, utcák és terek) és személynevek. A nagy és kis kezdőbetűről szóló fejezet példái között találhatók: „személyi tulajdonnevek”; mitológiai nevek; „vallási személynevek”; „földrajzi tulajdonnevek”; intézetek, intézmények, társulatok, hivatalok neve; hírlapok, folyóiratok címe; könyvek, költői művek, értekezések, cikkek címe.

Nemcsak a tulajdonnévi kategóriák és a rendszerbe foglalásuk nem egységes még, hanem a felhozott példák alapján is az látható: egyfajta lehetséges egységesítő írásmódra törekszenek a szabályzatok (különösen az első kettő), de a névfajtáktól még részben függetlenül. Erre jó példát mutatnak az 1887-es szabályzat összetételi fejezetében a földrajzi névi példák között a kötőjeles megoldások (sorrendben: helységnév, utcanév, épületnév): *Maros-Vásárhely, József-utca, Teleky-ház*, sőt az intézménynevek körében is jelentős a kötőjel szerepe: *Kisfaludy-Társaság*. (A példák helyesírástörténeti alakulásával ebben a tanulmányban nem foglalkozom részletesen, pusztán utalok a kérdéskörre; a helyesírás történetére vonatkozó összefoglaló szakirodalmat l. OH.² 1519.) Az 1922-es szabályzat (AkH.³) egyfajta átmenetként értékelhető a tulajdonnevekre is vonatkozóan a helyesírási rendszerszerűség kialakulását illetően.

A 20. század második felének szabályzatai a helyesírási rendszer normáinak kialakulásával megteremtik az egységességet. Ennek kiindulópontja az 1954-es 10. kiadás (AkH.¹⁰; vö. FÁBIÁN 2007). Ebben a tulajdonnévi fejezet már relevánsan támaszkodik a névtan addigi tudományos eredményeire, felhasználja ezeket a szabályozásban. A 10. kiadásban négy névkategória jelenik meg további alkategóriákkal, a 11. szabályzatban (AkH.¹¹) pedig kiteljesedik a rendszer: megjelennek a márkanevek és a díjnevek, amelyek a korábbi szabályozásban nem kaptak szerepet. Ezt egészíti ki 2015-ben (AkH.¹²) egy további típus, a tárgynevek. Mindez az alábbiak szerint foglalható össze:

- 1954. Az alábbiak jelennek meg benne: személynevek (családnév, keresztnév, mitológiai név), állatnevek, földrajzi nevek (ország, országrész, tájegység, megye, közigazgatási egység, helység, városrész, utca), intézménynevek.
- 1984. A következők jelentik a tulajdonnévi állományt: személynevek (családnév, keresztnév, asszonynév, mitológiai név), állatnevek, földrajzi nevek (írásmód szerint tagolva), csillagnevek, intézménynevek, márkanevek, kitüntetések és díjak nevei, címek (állandó és egyedi cím).
- 2015. Bekerülnek a tárgynevek, és *csillagászati név* lesz a korábbi *csillagnév* terminus helyett.

A tulajdonnevek helyesírási meghatározottsága a helyesírási normák viszonyában alapvetően az értelemtükröztetéshez tartozik (vö. LACZKÓ 2018, 2023). Ez azt jelenti, hogy a szabályozásuk a tulajdonnévi klasszifikáción alapul, nem alapvetően vagy kizárólagosan a nevek nyelvi felépítésén. Mindez annak a nagyon fontos tényezőnek a következménye, hogy a tulajdonnév elsősorban pragmatikai értelemben határozható meg: egy nyelvi konstrukció azáltal válik névvé, hogy megtörténik a névadási aktus (KIEFER 1989; TOLCSVAI NAGY 1996, 1997; SLÍZ 2012). Ennek következménye az, hogy a tulajdonnévi helyesírásban központi szerepet kap a név holisztikus jellege és ennek különféle eszközökkel történő jelölése.

3. A tulajdonnév holisztikus jellegének érvényesülése a helyesírásban. A helyesírásban alapvető törekvés, hogy a tulajdonnévként használt nyelvi konstrukció kezdete elkülönüljön a szöveg többi elemétől, és erre a leginkább használt és legmegfelelőbb forma általánosságban a nagybetű alkalmazása. Ezen túlmenően azonban nemcsak a névkezdet, hanem a névterjedelem jelölése is fontos, vagyis az, hogy az íráskép jelölje a név összetartozó elemeit, azaz a név kiterjedését. Minden névtípusban találhatók olyan formák, amelyek több szóból állnak; a legjellemzőbbek a hosszú, többelemű nevek az intézménynevek körében (továbbá ilyenek lehetnek az egyedi címek is). Hivatalosan előfordul például úgynevezett hosszú alak, amely mellett a hivatalos rögzítés is használ rövidebb formát, például: *Tiszakécskei Móricz Zsigmond Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola*. Az intézmény rövid neve: *Móricz Zsigmond Általános Iskola és Gimnázium*. Lényeges tehát, hogy az írásképben az összetartozó elemek a legkönnyebben felismerhetők legyenek. A tulajdonnevek helyesírásában erre alapvetően négy séma használatos: az elemek egybeírása, kötőjelezése, a csupa nagy kezdőbetű alkalmazása és a kétségtelen, a névtípust egyértelműen megjelölő utótaggal való zárás. Az alábbi összefoglalás bemutatja a tulajdonnevek típusa szerinti különféle megvalósulásokat (l. LACZKÓ 2018 is).

1. Személynevek: egybeírás: *Tóthpál, Annamária*; kötőjelezés: *Nemeskéri-Kiss*; különírás, nagy kezdőbetűk: *Orosz Tóth Miklós*.
2. Állatnevek és tárgynevek: nagy kezdőbetűk: *Rózsaszín Párduc* (gyémánt), *Safranek Mici* (macska).
3. Földrajzi nevek: egybeírás: *Mosonmagyaróvár, Németalföld*; kötőjelezés: *János-hegy, Dél-Európa, Rohonci-Arany-patak*; különírás, nagy kezdőbetűk: *Amerikai Egyesült Államok, Francia Köztársaság*; különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Szilágyi Erzsébet fasor, Budai kistérség*.
4. Csillagászati elnevezések: egybeírás: *Fiastyúk, Kaszáscsillag*; kötőjelezés: *Halley-üstökös*; különírás, nagy kezdőbetűk: *Északi Vízikígyó, Bereniké Haja*.
5. Intézménynevek: különírás, nagy kezdőbetűk: *Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház*; különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Lukács fürdő, Déli pályaudvar*.
6. Díjnevek: különírás, nagy kezdőbetűk: *Akadémiái Aranyérem*; kötőjelezés: *Nobel-díj, Eötvös-émlékérem*; különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Életfa díj*.
7. Márkanév: különírás, nagy kezdőbetűk: *Tomi Kristály, Alfa Romeo*.
8. Címek: különírás, nagy kezdőbetűk: *Fizikai Szemle, Nők Lapja*; a név sajátos helyzete, szövegbe szerkesztése: *a Szerelmes szembesítés című verseskötet*.

Az összegzésből látható, hogy mind a négy lehetőséggel csak egy típus él, és ez a rendszer szaknyelvi jellegű összetettségéből is következik: a földrajzi nevek. Ezzel szemben egyetlen lehetőséget használnak fel a márkanevek, amelyek védjegyzett formák. A nevek többsége a három alapvető sémával, az egybeírással, a kötőjelezéssel és a nagy kezdőbetűk használatával él: személynevek, csillagászati nevek és díjnevek. Két lehetőséget használnak ki az intézménynevek, amelyek között hivatalosan bejegyzett és nem hivatalosan használt elnevezések is találhatók. Az állatnevek és a tárgynevek esetében ugyan csak a leginkább jellemző csupa nagy kezdőbetű alkalmazását tüntettem fel, ám egyértelmű, hogy a nagy kezdőbetűn kívül ebben a két névcsoportban érvényesül a legkevésbé a helyesírási kodifikáció: valójában a nevek rögzítése nagyban függ a névhasználatól, így köztétesség nélkül élhet akár az egybeírással vagy a kötőjelezéssel is (*Parti-túra* mint hajónév, *Bambakandúr*; vö. OH.¹ 174, 176; OH.² 183, 184). A leginkább problematikusnak az egyedi címek számítanak, mert ezek esetében az írásképpen nem teljesül a holisztikusság jelölése. Nem véletlen, hogy az egyedi címek szövegbe szerkesztésekor kihasználjuk az írásjelezés és a tipográfia adta lehetőségeket, elsősorban az idézőjelet és a kurzíválást. Emellett a cím nyelvi szerkesztettsége is használatos, a *című* (*c.*) melléknév alkalmazásával. Az idézőjel nem tekinthető szerencsésnek ebben a vonatkozásban, hiszen erősen terhelt írásjel a használat szempontjából: az egyenes idézésen kívül további funkciói is vannak, például az ironia jelölésére is használatos. A legszerencsésebbnek a kurzíválás tartható, amely a tudományos és ismeretterjesztő irodalomban, de a sajtóban is nagymértékben elterjedt.³ (Az semmiképpen nem javasolható, hogy a három sematikus lehetőséget egyszerre használjuk, vagyis a cím kurzíválását, idézőjelbe vételét és a *című* vagy rövidítve *c.* melléknévvel történő szövegbe szerkesztését.)

³ A nyelvészeti szakirodalomban is használatos ez a megoldás, jóllehet kevésbé szerencsés, a kurzíválás ugyanis a nyelvi adatok jelölője, így ugyanaz a tipográfiai megoldás két funkcióban is szerepel. Hasonlóan megnehezítheti az olvasást az a megoldás is, amikor a címeken kívül a kiemelések is kurzívval szerepelnek, például az irodalomtudományban.

Ha megnézzük, hogy a sematikus jelölési lehetőségek közül melyik esetében hogyan oszlanak meg a tulajdonnév-kategóriák, a következő megoszlást kapjuk. (Az alábbi összefoglalás tartalmazza a négy séma mellett az egyedi címekre vonatkozó helyesírási formát is ötödikként.)

1. Egybeírás: személynevek, földrajzi nevek, csillagászati nevek (állatnevek, tárgynevek).
2. Kötőjelezés: személynevek, földrajzi nevek, csillagászati nevek, díjnevek (állatnevek, tárgynevek).
3. Különírás, nagy kezdőbetűk: személynevek, földrajzi nevek, csillagászati nevek, intézménynevek, márkanevek, díjnevek, címek (állatnevek, tárgynevek).
4. Különírás, kétségtelen utótag: földrajzi nevek, intézménynevek, díjnevek.
5. A név sajátos helyzete: címek.

Látható, hogy a leggyakoribb sematikus megoldás, amely a legkönnyebben azonosít, a csupa nagy kezdőbetűvel írás. Egyértelmű, hogy a figyelmet leginkább ez a lehetőség irányítja a név tulajdonnév voltára, hiszen alapvetően állandó nagy kezdőbetűje a magyarban a tulajdonneveknek van (néhány betűszót leszámítva). Ezzel szemben a teljes egybeírás vagy a kötőjelezés a közszavak körében további lényeges funkciókkal is rendelkezik, többek között az összetett szavak rögzítésében, így nem emeli ki egyértelműen az írásképpen a tulajdonnévi jelleget – annál is inkább, mert összetett közszó is válhat névvé. A kétségtelen utótaggal zárás esetében a leginkább változatos utótagi reprezentációt a földrajzi nevek mutatják, a legkevésbé változatos kategóriát pedig a díjnevek jelentik. Az 5. sémaként feltüntetett, a név sajátos helyzete címkével jelölt kategória viszont, ahogy fentebb láttuk, kizárólag egy névtípusra jellemző, az egyedi címekre.

A tulajdonnevek holisztikus jelölésére való törekvés és a kialakult sémák a helyesírásban egyértelműen azt jelentik, hogy a nevek rögzítése az értelemtükröztető normához tartozik, amelyben a rendszerszerűség alapját nem a nyelvi konstrukciók, hanem a nevek típusai határozzák meg.

4. Az AkH.¹² változtatásai a tulajdonnevek körében. 2015-ben lépett érvénybe a helyesírási szabályzat 12. kiadása, amelyben a változások jó része – nem véletlenül – a tulajdonneveket érinti. Következik ez abból, hogy a meghatározó tényező az írásképpen a tulajdonnévi kategorizáció: a világ változásai újabb névtípusokat eredményeztek. A 11. kiadás érvénybe lépésekor, 1984-ben az akkori társadalmi-politikai berendezkedés például olyan államilag alapított díjakat ismert, amelyek két szabálypontban meghatározhatók voltak az írásképüket tekintve (*Kossuth-díj*, *Szocialista Munka Hőse*), a rendszerváltás után azonban a díjak és kitüntetések szabad alapítása révén rendkívül változatos elnevezések jöttek létre, így ezek nem voltak már rögzíthetők a meglévő szabályokkal (vö. OH.¹ 225–228, OH.² 238–242). De újabb névkategória jött létre a lakóparkok kialakulásával és elnevezésével (vö. FERCSIK 2003–2004, HEGEDŰS 2008) (*Levendula lakópark*, *Sasadliget lakópark*), továbbá létrejöttek újabb épületnevek (*Hermína ház*), és megszülettek az épületrésznevek (*Gombocz Zoltán terem*), hivatalossá váltak Budapesten a kerületnevek (*Újbuda*, *Hegyvidék*). Jelentősebben megváltoztak a budapesti városrésznevek is az elnevezésüket tekintve, így helyesírási szempontból a heterogenitás irányába mozdultak el (*Belső-Ferencváros*) (vö. OH.² 208). De említhetők az olyan újabb típusú intézménynevek is, mint az alapítványok (*Magyar Gyermekmentő Alapítvány*), a hivatalos állami

programok intézményi háttérrel (*Széchenyi Terv*) vagy pályázatoknak, szerződéseknek a címek körébe tartozó megnevezései (*Párizsi klímaegyezmény*).

Az alábbiakban összegzem a helyesírási szabályzat 12. kiadásának tulajdonnevekre vonatkozó változásait a változtatások sémáinak megfelelően (vö. LACZKÓ 2018). Három alapvető sémát lehet megkülönböztetni: 1. a szabálypont megszűnése, 2. új szabálypont létrejötte előzmény nélkül, 3. a meglévő szabálypont megváltoztatása. Az utóbbi esetében további sémák jelennek meg: a fakultativitás, a részleges változtatás és a teljes változtatás.

4.1. Az 1. séma: A → 0. Az első séma a szabálypont megszűnése. Ennek oka vagy az, hogy a korábbi szabályozás valójában nem tartozik a helyesírási kodifikáció hatálya alá, vagy az, hogy a korábbi teljes szabálypont valamilyen okból érvényét veszítette. Ebbe a kategóriába két jelenség tartozik a 12. kiadásban. Az egyik a házassági nevek helyesírási szabályai, a másik a géptípusok betű-, szó- vagy számjelzése előtti nagyköötőjelére vonatkozó előírás. Az elsőt a 11. kiadás 159. szabálypontja, a másodikat a 263. szabály d) pontja tartalmazta.

A házassági neveket a Családjogi törvény 4:27. §-a tartalmazza, ettől eltérni nem lehet. Ennek következtében a helyesírási szabályzat jelenleg érvényben lévő kiadása külön nem részletezi a házassági neveket. A 2004 óta adott lehetőség, miszerint a házastársak a házasságkötés után összekapcsolhatják a családnévüket, és erre a kötőjel a megfelelő írásjel, a 156. szabálypontba került be a következőképpen: „A kettős (két névből eggyé forrott) családnevek tagjait az anyakönyvi jogszabályok szerint kötőjellel kell összekapcsolni: *Bajcsy-Zsilinszky, Endrődy-Somogyi, Horváth-Papp, Kerpel-Fronius*” (AkH.¹² 156. pont). Látható, hogy a szabálypont példái között nem csak házassági nevek szerepelnek: Bajcsy-Zsilinszky Endre 1925-től használta a születési neve (*Zsilinszky*) előtt az édesanyja nevét is (VLADÁR 2006), Kerpel-Fronius Ödön orvos pedig ugyancsak a szülei családnévét kapcsolta össze (SCHMIDT 2016: 1092).

A géptípusok betű-, szó- vagy számjelzése előtti nagyköötőjel (*T-34, TU-154*) előírását azért volt célszerű törölni, mert a géptípusok elnevezése és annak írásképe alapvetően a gyártótól függ, a márkanemekhez hasonlóan, és a példák alapján egyértelműen az látszik, hogy a név és a szám vagy betűjel összekapcsolása többféleképpen valósulhat meg: *Szaljut-5, Helia-D, Citroën C4, Toyota bZ4X, Pantene Pro-V, Levi's 501* stb. A korábbi szabályozás preferálta a nagyköötőjelet, ennek azonban semmiféle kötelező jellege nincsen. Annyit lehet megállapítani, hogy a nagyköötőjeles megoldás egy lehetséges forma a géptípusok szám- vagy betűjelenek kapcsolásakor.

4.2. A 2. séma: 0 → A. A második séma az olyan új szabálypont létrejötte, amelynek nem volt szabályzati előzménye. Ez azt jelenti, hogy az adott szabálypont egésze vagy adott része korábban egyáltalán nem létezett. Ilyen a tulajdonnevek körében a jelenlegi 171. szabálypont, amely a tárgyanevekre vonatkozó kodifikációt tartalmazza. Ez a rövid szabályozás legalábbis szabályzati szinten ezelőtt csak a helyesírási kézikönyvben szerepelt (OH.¹ 175–178), innen került át 2015-ben a 12. kiadásba. Valójában rendkívül egyszerű a helyesírási kodifikáció, hiszen előírásként pusztán a nagy kezdőbetűt tartalmazza; a megjelenése éppen a tulajdonnévi klasszifikáció folyamánya: a tárgyanevek létjogosultságát el kell ismerni a rendszerben, ebből következően viszont meg kell jeleníteni a helyesírási szabályzatban is. Nem véletlen, hogy a szabálypont erősen hangsúlyt fektet arra, hogy meghatározza azokat az entitásokat, amelyek névvel rendelkezhetnek: nemzeti ereklyék,

járművek, fegyverek, hangszerek, híres drágakövek stb., és eszerint hoz mindegyikre példát. A járművek között a példák szintjén kiemeli azt a két csoportot, amelyek minden esetben kapnak nevet, ezek a hajók és az űrjárművek. Az a részletkérdés azonban nem jelenik meg a szövegben, hogy amennyiben a név két vagy több különírt elemből áll, akkor mindegyik elemet célszerű nagy kezdőbetűvel jelölni a név egészelvegységének érdekében: *Tihanyi Visszhang* (hajónév), *Rózsaszín Párduc* (gyémántnév).

A szabályzat 11. kiadásában a 185. szabálypont a *csillagnevek* terminussal élt, ez azonban nem volt pontos, hiszen a csillagok pusztán egyfajta égi objektumot jelölnek a nagyon sokféle további között. Az elnevezés annak ellenére nem szerencsés, hogy a köznapi nyelvhasználatban a *csillag* metonimikus kiterjesztéssel jelölhet bolygót, holdat stb. Mint-hogy azonban a csillagászat önálló természettudományos diszciplína a maga tudományos szaknyelvével, az Osiris Helyesírás (OH.¹ 210–215) a *csillagászati név* terminust alkalmazza, amelyet a 2015-ös szabályzat is átvett. A Csillagászati elnevezések című rész egy helyett két szabálypontból áll. A 184. szabálypont a korábbi megfogalmazásra alapoz, ám az 1984-ben megfogalmazottakat, amelyekben mindössze a nagy kezdőbetű használata szerepel az egyelemű nevek körében, kiegészíti azzal, hogy a csillagászati elnevezésekben minden különírt elem nagy kezdőbetűs. Ennek megfelelően kételemű nevekkel egészíti ki a példákat: *Bereniké Haja*, *Dél Keresztje*, *Nagy Medve*. Meghatározza továbbá az elnevezések melléknévképzős alakját is: *vénuszi*, *Nagy Medve-beli*. A teljesen új, 185. szabálypont a kötőjeles írásmódot rögzíti akkor, ha a tulajdonnévi elem csillagászati köznévvvel kapcsolódik össze: *Orion-köd*, *Kopernikusz-kráter*, *Magellán-felhő*, *Hale-Bopp-üstökös*. Ugyancsak meghatározza a szabályzat a kötőjellel írt alakok melléknévképzős származékainak írásmódját: *Androméda-ködbeli*. A csillagászati elnevezéseknek még nem született meg hasonló szabályozása, mint a földrajzi neveknek (vö. utóbbira FÁBIÁN–FÖLDI–HÖNYI 1998). Kétségtől eltekintve léteznek a két rendszer között hasonlóságok, ám nyilvánvaló különbségek is (vö. KOZMA 2013). Ráadásul a csillagászati elnevezésekre folyamatosan szükség van, hiszen újabb és újabb felfedezések látnak napvilágot a technika fejlődésével. Legutóbb például az exobolygók elnevezésére került sor nemzetközi szinten (vö. KOZMA 2020). 2019-ben az IAU100 NameExoWorlds elnevezésű kampány keretében 103 ország és autonóm terület részvételével elnevezték a Naprendszeren kívüli ismert exobolygókat és ezek csillagát. Ezek a nevek hivatalosnak számítanak (de nem váltják fel a tudományos elnevezéseket és a katalógusszámokat). A „magyar” exobolygó és csillaga (a HAT-P-2 a Herkules csillagképben) például a *Hunor* és *Magor* elnevezést kapta.

Ahogy a fentiekben már szó volt róla, 1990 után a különféle szervezetek egyre több díjat alapítottak meglehetősen változatos elnevezésekkel, így az ezredfordulóra kialakult az a helyzet, hogy a nevek nyelvi változatosságának jelölésére már nem volt elegendő a szabályzat 11. kiadásában rögzített kétféle írásmód: a kötőjeles összekapcsolás és a csupa nagy kezdőbetű alkalmazása. Az Osiris Helyesírás 2004-es kiadása számba vette a díjnevek különféle nyelvi típusait (OH.¹ 225–227), és további írásmódokra tett javaslatot. Ezt a rendszert a helyesírási bizottság támogatta, és alapjaiban átemelte a szabályzat 12. kiadásába, így a 195. szabálypontnak összesen hat alpontja lett a korábbi három helyett (a harmadik alpont a díjnevek fokozatainak írásmódját szabályozta). Az új formák a következők: tulajdonnév + jelzős szerkezet kapcsolódása (a *díj* stb. főnév rendelkezik jelzővel): *Ybl építészeti díj*; tulajdonnévi értékű előtag + a *díj* stb. utótag: *Életfa díj*, *Pro Urbe díj*; összetett formájú díjnév: *Citromdíj*. Az Osiris Helyesírás átdolgozásakor újra áttekintettük a díjneveket, és az alapvető szabályok megfelelően bizonyultak az azóta keletkezett nevek leírásához (az egyetlen marginálisabb típust l. később; vö. OH.² 238–240).

Ugyancsak újdonságként kerültek be a helyesírási szabályzatba az úgynevezett idegen névkiegészítők; ezeket az idegen szavakra vonatkozó rész tartalmazza A tulajdonnevek írása című alrészben, a 214. pontban. A szabályrész így szól: „Az idegen nevek névkiegészítőjét (*bin, d', de, ten, van, von* stb.) nagy kezdőbetűvel írjuk, ha a családnév címszóként szerepel, illetve kiemelten, szöveg élén áll (címben, aláírásban).” Eszerint az írásmód: *De Gaulle, Van Dijk*; de: *Charles de Gaulle, Virgil van Dijk*. A kérdéskör azonban ennél komplexebb. Egyrészt a *van* elem például lehet a név szerves része is, ha a név viselője nem holland; ekkor a kisbetűs forma nem lehetséges megoldás, hiszen nem névkiegészítőről van szó: *Van Allen, Van de Graaff*, illetve: *James Van Allen, Robert Jemison Van de Graaff* (mindketten amerikai fizikusok). Másrészt mindennek a betűrendbe soroláskor vannak következményei: míg a *van Dijk* a *d* betűnél, addig a *Van Allen* a *v* betűnél keresendő. Ebből következően az idegen névelőzések esetében nagyon fontos, hogy mindenképpen ellenőrizzük a név viselőjére és a név eredetére vonatkozó információkat.

4.3. A 3. séma: változás a meglévő szabályban. A harmadik változási séma a már meglévő szabálypont valamilyen fokú módosítását jelenti. Ez egyrészt lehet a szabály kiterjesztése a fakultatív irányába, másrészt lehet részleges változtatás, harmadrészt pedig lehet teljes szabályváltozás is.

4.3.1. Fakultatívítás: $A \rightarrow A \sim A'$. A helyesírási szabályzat 11. kiadásában a fakultatívítás meglehetősen kis mértékben volt csak jelen, a 12. kiadásban azonban nagyobb teret kapott. Ez alapvetően azt jelenti, hogy egy adott jelenség rögzítésekor dönthetünk két, egymással akár ellentétes megoldás között is, bizonyos feltételek mentén. A tulajdonnevek körében ez elsősorban a kis- és nagybetű használatát érinti, és két lehetőséget jelent. Az egyik az úgynevezett „lokális tulajdonnevesülés”-nek nevezhető kérdéskör. Ekkor valójában közösítő elemek válnak regiszterfüggő használatuk következtében tulajdonnévi értékű formákká, így az adott kontextusban tulajdonnévként funkcionálnak. Ilyenek például elsősorban a jogi szakszövegekben az *Alperes, Felperes, Eladó, Vevő, Szerző* stb. formák (l. a 148. szabálypontot a 12. kiadásban), továbbá a *Magyar Állam, Kormány*. De hasonlóképpen működnek az asztrológiai írásokban a *Víz, Tűz, Föld, Levegő* főnevek, a szakrális szövegekben az eseménynevek: *Karácsony, Húsvét, Pünkösd, Hanuka*. Ez utóbbi érzelmi alapú nagy kezdőbetűsítésnek is nevezhető (vö. OH.¹ 137, OH.² 147).

A fakultatív kezdőbetű-használat főként az intézménynevek körében vált viszonylag szélesebb körűvé. Egyrészt az intézmény típusát jelölő elemeket a korábbiakban kisbetűvel kodifikálta a helyesírási szabályzat akkor, ha egy szövegben önmagában jelölték meg az adott intézményt, a jelenlegi szabályozás azonban megengedi a nagybetűt is. Például a *Wigner Fizikai Kutatóközpont* intézménynév helyett az intézmény típusát használva referenciaként a kis és a nagy kezdőbetű is elfogadható: *a kutatóközpont jelentése szerint* vagy *a Kutatóközpont jelentése szerint*. Mindazonáltal a 188. d) szabálypont megfogalmazása egyértelműsíti, hogy a kodifikáció alapvetően a kisbetűs írás mellett foglal állást, hangsúlyozottan ezt tekinti ajánlatosnak, majd így fogalmaz: „belső használatra az alkalmi tulajdonnevesülésből fakadó nagy kezdőbetűs írás is elfogadható”. Egyrészt tehát a lokális tulajdonnevesülés körébe tartozóként határozza meg itt a nagybetűt, másrészt törekszik arra, hogy ezt a használatot regiszterhez kösse. A „belső használat” kitétel azonban nehezen ragadható meg, nyilvánvaló továbbá, hogy a fakultatívítás megjelenése a helyesírási

szabályzatban az írásgyakorlat, az úzus következménye, és az nem a belső használatú kiadványokból következik. A korábbi, kisbetűs szabályozás ellenére a tapasztalat valóban az volt, hogy gyakran nagybetűvel írták ezeket az alakokat. A szabályzat megjelenése óta többször észleltem szerkesztői, korrektori munkám során, hogy a kis és a nagy kezdőbetű vonatkozásában egy szövegen belül is tapasztalható bizonyos fokú keveredés ezen a téren. A fakultatív szabályozásnak vélhetően ez a legnagyobb veszélye: keveredést okozhat a gyakorlatban.

Hasonlóképpen szabályozza a kezdőbetűk használatát a 189. c) szabálypont is. Ebben az esetben az intézmények kisebb alegységeinek a megnevezéséről és ezek rögzítéséről van szó. A szabálypont itt határozottabban fogalmaz a kis kezdőbetű alkalmazását illetően; valójában nem is mutat példát a nagy kezdőbetűre: „Az intézmények kisebb egységeinek típusukra utaló megnevezését **helyesebb** kis kezdőbetűvel írni” (AkH.¹² 189. c; a kiemelés tőlem). Például: *gondnokság, jogi csoport, műszaki osztály, felügyelő bizottság* stb. Ettől függetlenül a szabály megfogalmazása implikálja, hogy a nagy kezdőbetűs alkalmazás sem tekinthető hibának, de előtérbe állítja a preferált formát. Ugyanez érvényes a rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi, politikai mozgalmak, programok stb. nevének írásakor is (191. szabálypont). Itt ismét az „ajánlatos” melléknév szerepel a kodifikációban. Például: *nemzetközi nyelvészkongresszus, légkörkutató szimpózium, erdészeti és faipari tudományos napok, fűtési hónap* stb. Hasonlóképpen nem szerepel nagybetűs példa, csak az intézményesült rendezvények megnevezésekor: *Budapesti Nemzetközi Vásár, Szegedi Szabadtéri Játékok*. A rendezvénynevek stb. kezdőbetűjének írásában alkalmazható fakultatívítás nyilvánvalóan enyhít azon az írásgyakorlati problémán, hogy egyértelmű háttértudás, így sokszor komoly ellenőrzés kellett ahhoz, hogy kiderüljön: egy adott rendezvény stb. rendelkezik-e önálló intézményi háttérrel, vagy sem.

4.3.2. Részleges változás: A → A’. A részleges változás alapvetően a szabálypontok bővítése vagy kiegészítése. Ez azt jelenti, hogy nem jön létre új szabály, hanem a már meglévő szabály bővül újabb jelenséggel vagy korábban nem létező részsabállyal, tehát elsősorban többlet keletkezik anélkül, hogy az alapvetés változna. A tulajdonnevek körében ide három módosítás sorolható.

Az egyik az egyszerűsítés elvéhez tartozó bővítés (93. szabálypont), pontosabban annak meghatározása, hogy mikor nem lehet élni az egyszerűsítéssel a toldalékolás során, azaz mikor kell kiírni a három azonos mássalhangzót kötőjellel. Korábban az idegen tulajdonnevek és a magyar családnevek tartoztak ebbe a kategóriába, így nem volt pontos kodifikáció arra nézve, hogy hogyan kell eljárni a többi magyar tulajdonnévvel, leszámítva az egyszerűsítés hatálya alá eső utóneveket. A 12. kiadás kimondja, hogy a magyar tulajdonnevek körében egységesen, egyszerűsítés nélkül írandók a toldalékos alakok: *Bükk-kel, Keravill-lal, Szerelmes szonett-től, Blikk-kel* stb. (Az utónevekre vonatkozó teljes szabálymódosítást l. alább.)

A másik módosítás az utcanéveket érinti. A 181. szabálypont kiegészült egy bekezdéssel, amely szerint, ha egy kötőjellel írt, földrajzi köznevet tartalmazó természetföldrajzi név kerül be egy közterület nevébe, akkor a kötőjelet ki kell hagyni, és egybeírást kell alkalmazni. A szabály kiemeli: ennek oka az, hogy a természetföldrajzi nevek és a helységnevek gyakran azonosak, és csak a kötőjelezéssel teszünk különbséget közöttük (*Gellért-hegy, Gellérthegy; Hírvös-völgy, Hírvösvölgy*), ezek gyakorta kerülnek közterületnevekbe, amikor is az egybeírt alakot jelenítjük meg: *Gellérthegy utca, Hírvösvölgyi út*. Ennek mintájára

kerül ki a kötőjel azokból a megnevezésekből is, amelyeknél a fenti kettősség nem létezik, csak a kötőjeles alapalak releváns: *Rákospatak*, de: *Rákospatak utca*; *Csörsz-árok*, de: *Csörszárok utca*; *Írott-kő*, de: *Írott-kő park*.

A harmadik módosítás, jelentősebb bővülés az intézménynevek körében, a 190. szabálypont felsorolásában található. Ez a rész azokat a nem teljes intézményneveket érinti, amelyek valójában intézményi háttérűek, de a megnevezésük sokkal inkább egyfajta lokalizációt mutat: közel állnak a földrajzi nevekhez, s főként az intézménynek otthont adó épület vagy épületek neve profilálódik bennük. Írásmódjuk kombinálja a nagy- és kisbetűket: a tulajdonnévi rész csupa nagy kezdőbetűs, míg az intézménytípust megjelölő főnév, hasonlóan a földrajzi köznevekhez, kis kezdőbetűs. A szabálypont felsorolásában jelenleg a következők szerepelnek (az új elemeket félkövér szedés jelöli): pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, **szállodák**, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, **lakóparkok**, **nem önálló intézményt alkotó termék**. A felsorolás nem teljes körű, hiszen *stb.*-vel zárul. Kikerült a korábbi szabályból az a kitétel, hogy ezekben a megnevezésekben az intézménynévi jelleg kevésbé érvényesül. Bekerült viszont az a megállapítás, hogy ha a fenti megnevezések intézménynévként funkcionálnak, akkor az elemek nagy kezdőbetűsítése a megfelelő; pl. *Corvin Budapest Filmpalota*, *Rózsakert Bevásárlóközpont*, *Fiumei Úti Nemzeti Sírkert*, *Vadszőlő Szálloda*, *Csontváry Terem* stb. A szabályzati példák azt mutatják, hogy az intézményi megnevezés és a rövidebb megnevezés általában eltérnek egymástól (*Corvin Budapest Filmpalota*, de *Corvin mozi*; *Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszoda*, de: *Lukács fürdő*), vagy az írásmód alapvetően megkülönbözteti a kétféle megnevezést (*Gombocz terem*: az ELTE Bölcsészettudományi Karán lévő előadóterem, *Derkovits Terem*: galériánév). Továbbá szét is válhat a kétféle megnevezés, amennyiben a *Korona cipőbolt* vagy a *Rózsakert Bevásárlóközpont* esetében csak az adott írásforma létezik: az egyik üzlet, a másik egy központ neve. Általában nincsen teljes intézménynévi írásmódjuk például a lakóparkneveknek: *Levendula lakópark*.⁴ A leginkább problematikusnak a szállodák elnevezései tűnnek. A példák alapján közülük több a fakultatív írásmódot mutatja; az intézménytípust jelölő főnév nagy kezdőbetűje attól függ, hogy mennyire akarjuk az intézménynévi jelleget hangsúlyozni: *Vadszőlő Szálloda* vagy *Vadszőlő szálloda*; *Platán Panzió* vagy *Platán panzió*.

4.3.3. Teljes szabályváltozás: A → B. A teljes szabályváltozás azt jelenti, hogy egy korábban valamilyen módon kodifikált szabály teljes mértékben megváltozik. Általában ezt a fajta módosulást kell a leginkább problematikusnak tartani, hiszen egy, már begyakorolt, ismert írásmódot voltaképpen újra kell tanulnia az írásgyakorlatnak. Az effajta változtatást a helyesírási bizottságok az elmúlt 70 évben igyekeztek minimálisra csökkenteni. A 2015-ös szabályzatban a tulajdonnevek vonatkozásában egy ilyen döntés született. Ez összefüggésben van a már korábban tárgyalt szabálybővítéssel, vagyis azzal, hogy a

⁴ Kétségtelen azonban, hogy egy egyszerű internetes keresés (Google) is azt mutatja, hogy az úzus a lakóparkok elnevezését illetően többféle írásképpel él, az intézménynévi nagybetűs írással is (például *Tóparti Lakópark*, *Hunyadi Residence Lakópark*), ám a helyesírási rendszer és a név jellege a típus kisbetűs rögzítését indokolja.

magyar tulajdonnevek körében sem alkalmazzuk toldalékoláskor az egyszerűsítést a három azonos mássalhangzó találkozásakor, hanem a kötőjeles rögzítést használjuk: *Kiss-sel, Bükk-kel* stb. Minthogy ez a szabály a 12. kiadásba került bele ebben a formában, és a tulajdonnév-kategóriák mindegyikére érvényes, az a kitétel, amely a 11. kiadásban szerepelt, azaz hogy az utónevek esetében érvényesül az egyszerűsítés, kivételként jelent volna meg. A szabály alkalmazása racionálisan is egyszerűbb, ha nem hagyunk kivételt a rendszerben, a kivételek ugyanis soha nem könnyítik az írásgyakorlatot, így az a döntés született, hogy a tulajdonnévi rendszer egészére ugyanaz a módszer legyen érvényes, tehát az utónevekre is; pl. *Mariann-nak, Ivett-tel, Benett-től* (vö. FARKAS 2008: 409–410).

A 2015-ös változási sémák és a tulajdonnevekre vonatkozó módosítások után nézzük meg azt, hogy mi történt a tulajdonnevekkel a húsz év után megújuló kézikönyvben, az Osiris Helyesírásban. A kézikönyv alapvetően a magyar helyesírás rendszerét, normáját és szabályait követi, mutatja be részletesen és magyarázza, ám további feladata az is, hogy azokra a részletkérdésekre, amelyekre a szabályzat nem ad választ, ajánlásokat fogalmazzon meg.

5. A továbblépés lehetőségei: Osiris Helyesírás, 2025

5.1. A szabályzati változások bevezetése a fejezetekbe. Az Osiris Helyesírás 2004-ben jelent meg először, és húsz év után újult meg. A jelenlegi kiadás (OH.²) törekedett arra, hogy mindent aktualizáljon. Elsőként nyilvánvalóan a szabályzati változások bevezetését végezte el a különféle fejezetekben, így a fent ismertetett, a tulajdonnevekre vonatkozó módosításokat is beledolgozta a kötetbe. Ezzel együtt járt a példalisták ellenőrzése és frissítése is. A tulajdonneveket érintő példalisták, mutatóanyagok a következők: hosszú mássalhangzóra végződő, valamint *x-et, ch-t* tartalmazó utónevek; Budapest városrésznevei, kerületnevei, az utcanevek köznévi elemei, a vármegyék elnevezései, a bonyolultabb helyesírású helységnevek, a tájegységek nevei; az állami kitüntetések elnevezései; a magyar nyelvű lapok címei és az internetes portálok címei.

Megtörtént a szöveg példaanyagának bővítése is. Az idegen névelőket tartalmazó nevek melléknévi változataira is mintát ad a kötet: *de Man-i, van Dijk-i*; korábban ilyen példa nem szerepelt a szövegben. A csillagászati nevek fejezetébe bekerültek Mars-járók és műholdak nevei; továbbá szó esik az exobolygók elnevezéseiről is, amelyek az elmúlt húsz évben kerültek előtérbe. A díjnevek közé felvettünk egy olyan példát, amely tartalmaz személynévi községi elemet, és ezzel egy új névformát is rögzítettünk: *Szent Imre herceg díj*. Hangsúlyosabban jelenik meg a szerződések, tervek, pályázatok címe: *Párizsi klímaegyezmény, Radó Dezső terv*, egymás mellé állítva ezeket az intézményesült formákkal: *Széchenyi Terv*. Felvettünk a példák közé névutót vagy egyéb viszonyozót tartalmazó állandó címet is, amellel döntve, hogy a cím írásában az egészszelvűség érdekében a viszonyozót is nagy kezdőbetűvel jelöljük (ez alól a szabály alól csak az *és* kötőszó maradt kivétel): *Fedél Nélkül*.

5.2. Nyitott kérdések, problémák, lehetséges megoldások. Az Osiris Helyesírás nemcsak azt vállalta, hogy bemutatja a helyesírási rendszert, részletesen elmagyarázza a szabályokat, feltárja a mögöttes tartalmakat, összefüggéseket, a szabályokat összetartó és rendszerező logikát, valamint példatárat, kivétellistákat ad, hanem azokra a kérdésekre, problémákra is megpróbál válaszolni a helyesírási rendszerből kiindulva, amelyek nem

vagy nem kellő részletességgel szerepelnek a szabályzatban. Ezek a javaslatok nem számítanak akadémiai kodifikációnak; céljuk az, hogy főként a professzionális írásbeliséget, a kiadók munkáját segítsék (szerkesztés, olvasószerkesztés, korrektúra). Az alábbiakban olyan kérdéskörökre térek ki a tulajdonnevek körében, amelyek vagy továbbra is problematikusak, vagy nyitottak maradtak.

5.2.1. A csillagászati nevek: *nap/Nap, föld/Föld, hold/Hold*. A csillagászati elnevezések körében régi kérdéskört jelent három égitest (*nap/Nap, föld/Föld, hold/Hold*) kis- vagy nagybetűvel történő írása. A kettősséget nyilvánvalóan az okozza, hogy ezek nemcsak tulajdonnévi elemek, a bolygó, a csillag és a hold elnevezései, hanem egyben csillagászati köznevek is (vagyis mintha egy kutyát a *Kutya* névvel illetnénk). Az elnevezések annyiban érthetők, hogy számunkra, a saját bolygónkon a saját naprendszerünkben, a bolygó egyetlen holdjával ezek a nevek így is egyértelműen identifikálnak. A problémát az okozza, hogy mikor kell a kisbetűs közszoói és mikor a nagybetűs tulajdonnévi vonásukat előtérbe helyezni. Különösen fontossá váló kérdés ez a *nap/Nap* esetében, mivel a köznév az idő jelentésében ('24 óra') is metaforizálódott. A *föld/Föld* közötti különbségtétel a közszo 'földfelszín, talaj' jelentése okán egyszerűbben elválasztható, a *hold/Hold* esetében viszont problematikus, hogy a Föld Holdja mellett jókora számú hold ismeretes a különböző bolygók kísérő égitesteként is. A kettős írásmódnak a következménye az, hogy az ezekkel a megnevezésekkel alkotott összetételek nem nagybetűs és kötőjeles formában jelennek meg, hanem kisbetűvel és egybeírva, akkor is, amikor egyértelműen az égitestről van szó: *napkitörés, napállás, napfelkelte, napkutató, napkollektor, napelem, napóra, napszél, naptömeg* stb.; *földrész, földtengely, földtömeg, földvonzás* stb.; *holdjármű, holdexpedíció, holdfázis, holdfogyatkozás, holdfelszín* stb. A szótári hagyomány tehát azt mutatja, hogy az összetételek esetében nem teszünk különbséget a közszoói és a tulajdonnévi előtag között. Ez kétségtelenül egyszerűsíti az összetételek írását, mert nem kell figyelni a szemantikai különbségtételre, ám nem könnyíti meg az alapalakok közötti különbségtételt.

A szabályzat 184. pontja szerint, ha a *föld, nap, hold* főneveket tulajdonnévként használjuk, nagybetűs kezdéssel kell élni. Arra azonban semmiféle meghatározás nem jelenik meg, hogy mit jelent mindez, mik a tulajdonnévi minősítés feltételei, pusztán arra történik utalás, hogy a mindennapi írásgyakorlatban ezeknek az égitesteknek a neve lehet kis kezdőbetűs is. Az Osiris Helyesírás a következőképpen próbál eligazítást adni: „Kétséges esetben a kisbetűs használatot szokás alapnak tekinteni, a nagybetűs írásmódot csak hangsúlyozottan a csillagászati vonatkozásokat előtérbe állítva, például tudományos vagy ismeretterjesztő szövegekben kell alkalmazni” (OH.² 223). Vagyis a kézikönyv a regiszterfüggő használatot állítja előtérbe, és bár némiképpen „szigorúan” fogalmaz a *kell* segédigével, de a kezdőbetű használatát a szöveg létrehozójára bízta. Nyilvánvaló, hogy nem tudományos vagy ismeretterjesztő szöveg esetében is érdemes a kontextust megfontolni. Akkor, ha egy adott mondatban együtt szerepel például a *hold/Hold* és az *Esthajnalcsillag*, azaz a Vénusz népi neve, amelynek nincs kisbetűs változata, akkor célszerű a két égitest elnevezését egyforma kezdőbetűvel írni: *Egymás közelében láttuk tegnap a Holdat és az Esthajnalcsillagot*.⁵ Ugyancsak a

⁵ Azzal kapcsolatban, hogy az írásgyakorlat ennél a három csillagászati elnevezésnél inkább a kis- vagy a nagybetűs változattal él-e, nem készült felmérés. A Magyar nemzeti szövegtárból (MNSZ2) lekért, a teljes korpuszt figyelembe vevő 100-as minta a *hold* elemről azt mutatja, hogy a 80 adatból, amely a duplumok és a vaktalálatok kiszűrése után maradt, 22 kis- és 58 nagybetűs találat adathozható.

fentiekkel összefüggő probléma, hogy a Mars bolygóra irányuló, megnövekvő figyelem miatt az utóbbi időben a bolygónévvel folytonosan alakuló összetételeket hajlamosak vagyunk a fenti mintára írni, vagyis kisbetűvel és kötőjel nélkül. Tehát a *holdjáró* mintájára **marsjáró* vagy a *holdexpedíció* mintájára **marsexpedíció*. Mindazonáltal a *Mars* összetételi előtagként még a tulajdonnév + köznév összekapcsolódásának mintázatát mutatja: *Mars-járó*, *Mars-expedíció*. Az egyetlen kivétel a *marslakó*, amelynek azonban értelemszerűen eltér a jelentése is: 'űrlény, fura alak'.

5.2.2. A többtagú tulajdonnevek között megjelenő nagyköötjel formai kérdése.

A többelemű tulajdonnevek és a nagyköötjel viszonyának bemutatása előtt alapvetően tisztázni kell a nagyköötjel és a tulajdonnevek használatának a kérdését. Ez a szabály voltaképpen nagyon egyszerűen megfogalmazható: tulajdonnevek között akkor használunk nagyköötjelet, ha a tulajdonnevek alkalmi mellérendelő kapcsolatát érzékeltetjük vele. Ez az alkalmi mellérendelő kapcsolat alapvetően kétféle sémát mutat összetételek előtagjaként: vagy egyszerű kapcsolatos a viszony – ez főként a személynevek közötti összekapcsolódásra jellemző, például *Magay–Ország-szótár*, *Boyle–Mariotte-törvény*, ritkábban egyéb tulajdonnevekre: *Renault–Peugeot-szerviz*, *Pestszentlőrinci–Pestszentimrei Polgár* (állandó cím) –, vagy közt-viszonyról van szó, amely gyakran 'től–ig' viszonyt is jelöl, és leginkább a földrajzi nevekre jellemző, ám a többi tulajdonnévtípusban is érvényesül: *Budapest–Bécs-vasútvonal*, *Hatvan–Gyöngyös-távolság*, *Ferencváros–Újpest-mérkőzés*, *Föld–Mars-távolság*, *Bika–Ikrek-kölcsönhatás*. Nagyköötjeles alakok előfordulnak továbbá nagy számban a földrajzi nevek körében, amelyekben a név részeként a tulajdonnévi elemek vagy azok melléknévi származékai különféle módokon társulhatnak (pl. *Duna–Tisza-csatorna*, *Parád–Recski-medence*, *Jankovich–Széchenyi-csatorna*, *Tisza–Maros szöge*), vagy népnevek kapcsolatában jelenik meg a nagyköötjel (pl. *Cseh–Morva-dombság*, *Német–Lengyel-alföld*). További névtípusokban a fenti két séma szintén érvényesül: *Csurjumov–Geraszimenko-üstökös*, *Shoemaker–Levy-üstökös*; *Osztrák–Magyar Monarchia*, *Magyar–Japán Baráti Társaság*. A teljesség igényével említhetők azok a nagyköötjelet tartalmazó tulajdonnevek is, amelyekben betűjelzés vagy számjegy kapcsolódik a névhez nagyköötjellel: *Mariner–2*, *Apollo–13*, *Helia–D*.

A fenti példák mellett természetesen léteznek olyan formák, amelyekben a nagyköötjellel összekapcsolt tulajdonnevek több elemből állnak, köötjeles vagy különírt alakban. Ezek lehetnek önmagukban vagy szerkezetben használatosak: *Fábián Pál – Szathmári István*, *Vári-Nagy – Kovács-Sipeki*, *Széchenyi-hegy – Hűvös-völgy*, *Szojuz–24 – Szaljut–5 űrkomplexum*; megjelenhetnek összetételekben: *Hadrovics László – Gáldi László-szótár*; vagy lehetnek egy másik tulajdonnévnek a részei: *Felső-Zagyva – Tarna közti dombság*.

A többelemű nevek nagyköötjele abból a szempontból tekinthető nyitott kérdésnek, hogy formai megvalósulása hogyan történjen az igényes tipográfiában. A nagyköötjel ugyanis alapesetben tapad az előtte lévő szó utolsó és az utána lévő szó első betűjéhez (l. a fenti példák között ezt a megoldást: *Magay–Ország*). A többelemű szerkezetek esetében

Ennek részben az is az oka, hogy a tudományos és ismeretterjesztő írások mellett az asztrológiai vonatkozású szövegek is megjelentek, amelyekben a *Hold* nagy kezdőbetűs; ám így is figyelemre méltó, hogy több mint kétszer annyi a nagybetűs írásmódú előfordulás. Érdemes lenne további, regiszterektől is függő adatolást végezni a kis- és a nagybetű vonatkozásában.

ez azonban a tagolás szempontjából problematikus lehet. A 2015-ös szabályzat úgy fogalmaz, hogy „bonyolultabb esetekben” a nagyköötjelnek nem kell tapadnia (264. szabálypont), arra azonban nem ad eligazítást, hogy a nem tapadás miként valósuljon meg: egyszerű szóközzel, törhetetlen szóközzel vagy keskeny szóközzel. Az Osiris Helyesírás új kiadása a következő ajánlást teszi: „Többtagú nevek összekapcsolásakor címlapon vagy a bibliográfiákban a nagyköötjel elé és után keskeny szóközt kell tenni az esztétikusabb és világosabb tagolás érdekében: *Horváth László – Mészáros Tamás*”, illetőleg a keskeny szóközre vonatkozóan a következő ajánlás szerepel általánosságban: „Keskeny szóköz – azaz tipográfiai megfontolások alapján választható módon, de egy kiadványon belül egységesen thin space (U+2009) vagy hair space (U+200A) –, illetőleg ennek hiányában nem törhető szóköz akkor kerül a nagyköötjel elé és mögé, ha több szóból álló, bonyolultabb írásmódú szerkezeteket kapcsol össze” (OH.² 310–311). Mindazonáltal, ha többtagú személynevek összekapcsolásakor sem keskeny, sem nem törhető szóköz használatára nincs lehetőség, akkor szerencsésebb a nagyköötjelet szóköz nélkül kapcsolni azért, hogy ne legyen összetéveszthető a gondolatjellel, amely előtt és után mindig szóköz van (a tapadó írásjelet, például a vesszőt kivéve).

5.2.3. A helységresznevek írása. A földrajzi nevek helyesírási szabályozása, minthogy a megnevezések nomenklaturát alkotnak, szaknyelvi vonatkozású, amelyet a 1998-as földrajzi névi helyesírási szabályzat tartalmaz (FÁBIÁN–FÖLDI–HÖNYI 1998). Általánosan kimondott szabály, hogy a bel- és külterületi többtagú helységresznevek egybeírandók (3.6. pont), a kötőjelesen vagy különírt, tulajdonképpen kivételek pedig azokra az esetekre vonatkoznak, amikor tulajdonnév vagy annak melléknévképzős változata, esetleg számnév kerül a névbe. Különírt példák: *Cukorgyári lakótelep, Füredi úti lakótelep, 67-es major*; egybeírt példák: *Petőfi-lakótelep, Antónia-vadászlak, MÁV-telep, József Attila-telep, Nagy Máté-tanya, Rákoscaba-Újtelep*.

Az Osiris Helyesírás a helységreszneveket áttekintve a következő megállapításokat teszi: „A két különírt tagból álló személyneveknek, az ugyanígy írt intézményneveknek, valamint az idegen neveknek földrajzi köznévi utótaggal való bővülése révén keletkezett helységresznevekben a kis kezdőbetűs utótagokat kötőjellel kapcsoljuk a névhez: *Baross Gábor-telep, Bayk András-kert, József Attila-lakótelep, Kiss Ferenc-tanya, Nagy Máté-tanya, Suta Kovács-tanya, Szent Imre-kertváros; Bakony Művek-kislakótelep, Zöld Mező-tanya* (< *Zöld Mező Tsz*); stb.” (OH.² 207). Vagyis akkor, ha többtagú tulajdonnévi szerkezet válik a név részévé, a helységresznév nyelvtani tagolása a kötőjeles megoldást kívánja meg. A felsorolt esetek közül a névanyagban nem akadt példa az idegen többtagú névből keletkezett helységresznévre, ám a potencialitása adott, így a szabályozás részévé tettük. Fiktív példával: *New York-telep*. A fentieknek megfelelően kell eljárni a mozaikszói előtagú összetételekkel is, amelyek relevánsan szintén tulajdonnévi előtaggal rendelkeznek, a nagybetűs írás azonban megköveteli a kötőjelet annak ellenére, hogy az előtag ebben a formában egyelemű: *ÉDÁSZ-telep, MÁV-telep*. Kivételesek azok az esetek, amelyek előtagjai helységnevekben is gyakorta megjelenő, hagyományos, rendszerint egyházi vonatkozású típusai a többbelemű (de családnevet sosem tartalmazó) személyneveknek, ha az utótag nem összetett szó: *Szentimreváros, Szentjánosmalom, Máriamagdolnapusza* stb.

Ugyancsak kötőjellel írjuk azokat a helységreszneveket, amelyek tulajdonnevekből és településre utaló összetett földrajzi köznevekből keletkeztek: *Antónia-vadászlak, Furkó-üdülőtelep, Petőfi-lakótelep* stb. A lényegi mozzanat ebben az esetben az, hogy a köznévi utótag összetétel. Ha az előtag eredetileg kötőjeles írásmódú volt (például *Felső-Katalin*,

Rózsás-kert), akkor az ezekből keletkezett helységrésznévben az utótaghoz kötőjellel kapcsolott előtagot egybeírjuk: *Felsőkatalin-bányatelep*, *Rózsáskert-erdészlak* stb. Ez a szabály korrelál azzal a szabályponttal, miszerint ha az utcanévbe eredetileg olyan kötőjellel írt névalakulat kerül, amelynek nem létezik egybeírt változata, akkor az utcanév elemeként a kötőjelet kihagyjuk: *Rákospatak utca*, *Írottkő park*.

Az együtt használt, de önállóan is élő földrajzi neveket, ha nem valamitől valamedig viszonyt fejeznek ki, helységrésznévként is kötőjellel kapcsoljuk össze, továbbá akkor is, ha a helységet és a helységrészt egyszerre jelölik meg: *Aranyhegy-Ürömhegy-Péter-hegy*, *Belváros-Lipótváros*, *Rákoscaba-Újtelep*, *Rákospalota-Pestújhely-Újpalota*; *Budapest-Kőbánya*, *Érd-Ófalu*, *Szeged-Móraváros*; stb.

Ha helységrésznévként utcaneveket, természetföldrajzi neveket stb. használunk, az eredeti helyesírásukat megtartjuk: *Arany János utca*, *Harsány lejtő*, *Hosszú sor*, *Külső Zsidi út*; *Nagy Pál-dűlő*; *Cserdi-Helesfa vasútállomás*, *Gátórház és szivattyútelep*, *III. körzet*, *Kossuth Tsz.*, *Külső erdészlak*, *Sztráda fogadó*, *Vasúti őrház*; *Kossuth utca vége*, *44-es főút melletti tanyák*; stb. (Vö. OH.² 208).

A különírt helységrésznevekhez a következő esetek tartoznak. Ha egy helységrésznév különírt szavakból álló földrajzi neveknek földrajzi köznévi utótaggal való bővülése révén keletkezik, a tagokat különírjuk: *Vár körüli park*, *Vasút közötti rész* stb. Ugyanígy járunk el, ha az utcaneveknek földrajzi köznévi utótaggal való bővülésével áll elő egy helységrésznév: *Abonyi úti dűlők*, *Alacsikai úti lakótelep*, *Bicskei úti újtelep*, *Félegyházi úti tanyák*, *Füredi utcai lakótelep*, *Veszprémi úti tanyák* stb.

Különírjuk azokat a helységrészneveket is, amelyekben a különírt szavakból álló előtag és az utótag között jelölt birtokviszony van: *Győri Pál háza*, *Törekvés Tsz lakótelepe* stb.; vagy ha a szerkezetes előtag köznévi alaptagú: *Bem apó telep*, *Gül baba türbe* stb. Az olyan helységrészneveket is különírjuk, amelyek előtagja (tipikusan *-i* képzős, földrajzi vagy intézménynévből képzett) melléknév, utótagja települést jelölő összetett szó: *Békásmegyeri lakótelep*, *Cukorgyári lakótelep*, *Gerlai külterület*, *Kórógyi gátórház*, *Neszmélyi téglagyár*, *Polgárdi ipartelepek* stb.

Ha egy helységrésznévben számjeggyel írt sorszámnev, a számjegy után *számú* melléknév, illetve a számjegyből *-s* képzővel alakult melléknév fordul elő, akkor ezeket a tagokat a név többi tagjától különírjuk: *Baracsi II. dűlő*, *I. körzet*, *III. körzeti tanyák*, *67-es major*, *Mandabokor I.*, *Siórét 2.*, *104. számú tanya* stb. (Vö. a fentiekre részletesen OH.² 207–210.)

A fenti, az Osiris Helyesírás 2025-ös kiadása alapján összegzett írásmódok a helységrésznevek vonatkozásában (vö. MIKESY 2016) azt mutatják, hogy az alapszabály (egybeírás) ellenében a nevek nyelvi felépítését és részben a hagyományokat követve megleghezősen nagyszámú kivétel is jelen van a szabályozásban. Mindazonáltal a jelenleg érvényes budapesti városrésznévlistát megvizsgálva⁶ a következő képet kapjuk: 231 városrésznév szerepel a listában, ebből egyelemű összesen 14 darab van (például: *Cinkota*, *Csatárka*, *Megyer*, *Nyék*, *Örsöd*, *Vár*). A 217 többelemű közül kötőjellel írunk 30 nevet, különírással pedig mindössze 1-et (*Harsány lejtő*); ennek az az oka, hogy utcanév vált városrésznévvé. Ebből nyilvánvaló, hogy dominál az alapszabályként megfogalmazott egybeírás (216 eset).

⁶ 3. melléklet 9412012. (XII. 27.) Főv. Kgy. rendelethez: <https://net.jogtar.hu/rendelet?council=fovaros&docid=A1200094.FOV&celpara=&dbnum=104> (2025. 08. 04.)

A kötőjeles írásmódúak között a következő típusok jelennek meg: 1. együtt használt, önállóan is élő földrajzi nevek összekapcsolása, amelyek között van mellérendelő forma, de nagyobb számban szerepelnek az úgynevezett helység-részrésznevet tartalmazó elnevezések (l. alább is): *Aranyhegy-Ürömhegy-Péterhegy*, *Csepel-Csillagtelep* (összesen 18 db); 2. különírt tagból álló, személyneveket tartalmazó nevek: *Baross Gábor-telep*, *József Attila-lakótelep* (az utóbbi példa ráadásul összetett földrajzi köznévi tagot is tartalmaz) (összesen 4 db); 3. tulajdonnévi elemet és összetett földrajzi köznevet tartalmazó nevek: *Ganz-kertváros*, *Havanna-lakótelep*, *Szent Imre-kertváros* (az utóbbi kételemű tulajdonnévi taggal is rendelkezik, és jóllehet szent neve, az összetett utótag mégis a kötőjeles írásmódot igényli) (összesen 5 db); 4. egy olyan alak van, amelyben az előtag és az utótag határán a három azonos mássalhangzó indokolja a kötőjelet: *Gloriett-telep*. A mintázat szempontjából nem mutatnak eltérést azok az elnevezések sem, amelyek a ma már nem hivatalos budapesti városrészeket reprezentálják (24 db): ezek mind többbeleműek, és alapvetően egybeírtak (*Alsóbikarét*, *Közvágóhíd-dűlő*, *Testvérhegy*); csupán egy kötőjeles (*Gloriett-kertváros*) és egy különírt (*Fehér úti dűlő*) van köztük (vö. OH.² 201).

Három olyan új keletkezésű név is található a listában, amelyek írásmódja kérdőjeles lehet: *Középső-Ferencváros*, *Belső-Ferencváros*, *Külső-Ferencváros*. A mai napig vita van ennek a három névnek az írásmódját illetően, ugyanis a Földrajzinév-bizottság tagjai között született javaslat a *Középsőferencváros*, *Belsőferencváros*, *Külsőferencváros* írásmódra.⁷ Kétségtelen, hogy városrésznévként az egybeírás is releváns lehetne, annál is inkább, mert erre a megnevezéstípusra (égtájmegjelölést tartalmaz) valójában nagyon kevés szótári mintával rendelkezünk; pl. *Nyugat-Berlin*. Ám ezek a formák nem teljes városrésznevek. A kötőjeles írásmód melletti döntés az Osiris Helyesírásban a következő indok alapján történt: „Korábban Budapesten nem volt önálló nevük az egyes kerületeknek, csak az egyes – közigazgatásilag nem önálló – városrészeknek (ezek tartozhatnak akár több kerülethez is, de előfordul, hogy egy kerület éppen azonos egy városrészsel). Az utóbbi évtizedekben azonban – a főváros közigazgatási szétszabdaltságával összhangban – önálló nevet kapott a kerületek túlnyomó többsége. Ennek folyományaként új névtípusként jelentek meg a »helység-részrésznevek«, azaz azok a kerületrésznevek, amelyek formailag is a kerületnevekből származnak, előtaggal vagy utótaggal való bővüléssel. Ezeket célszerű mind az utótaggal, mind az előtaggal való bővülés esetében kötőjellel írni: *Csepel-Csillagtelep*, *Csepel-Erdőalja*, *Csepel-Háros*, *Csepel-Szigetcsúcs*, *Kőbánya-Kertváros*, *Soroksár-Újtelep*; *Belső-Ferencváros*, *Középső-Ferencváros*, *Külső-Ferencváros*; stb. Az előtagos bővülésnek ez a fajta írása lehetővé teszi az egybeírt közvetlen helység-részrésznevek (például *Alsóbélatelep*) és a kötőjeles írásmódú, közvetett helység-részrésznevek (például *Középső-Ferencváros*) világos megkülönböztetését.” (OH.² 208.) Ez tehát azt jelenti, hogy a helység-részrésznevek közé értjük a helység-részrészneveket is, amelyek jellegzetesen kötőjelesek, és elkülönítjük őket a kerületnevektől, amelyek új névtípust jelentenek.

A jelenlegi listában 20 kerületnév szerepel; sajátos módon a II., a XIII. és a XVI. kerületnek nincs hivatalos elnevezése. Budapest kerületnevei a következők (a csillaggal jelöltek egyben városrésznevek is): *Belváros-Lipótváros* (V. kerület), *Budafok-Tétény* (XXII.

⁷ PERGER IMRE lektori véleményére hivatkozom, amelyet kérésünkre az új Osiris Helyesírás földrajzi nevekkal foglalkozó részéhez készített.

kerület), *Budavár* (I. kerület), *Csepel* (XXI. kerület), *Erzsébetváros** (VII. kerület), *Ferencváros* (IX. kerület), *Hegyvidék* (XII. kerület), *Józsefváros* (VIII. kerület), *Kispest** (XIX. kerület), *Kőbánya* (X. kerület), *Óbuda-Békásmegyer* (III. kerület), *Pesterzsébet* (XX. kerület), *Pestszentlőrinc-Pestszentimre* (XVIII. kerület), *Rákosmente* (XVII. kerület), *Rákospalota-Pestújhely-Újpalota* (XV. kerület), *Soroksár** (XXIII. kerület), *Terézváros** (VI. kerület), *Újbuda* (XI. kerület), *Újpest** (IV. kerület), *Zugló* (XIV. kerület). Látható, hogy a kerületnevek, ha összetettek, kétféle írásmódot képviselnek: elsősorban az egybeírást, valamint a névelemek egymás mellé rendeléséből következő kötőjelezést. (Vö. OH.² 210.)

5.2.4. Földrajzi név vagy intézménynév? Ahogy fentebb már volt szó róla, a 2015-ös helyesírási szabályzatban a 190. szabálypont felsorolása bővült. Ez a felsorolás azokat a nem hivatalos intézményneveket érinti, amelyek alapvetően intézményi háttérűek ugyan, de a megnevezésükkel sokkal inkább egyfajta lokalizációt hajtunk végre. Így e nevek részben a földrajzi nevekhez is tartoznak, hiszen főként az intézménynek otthont adó épület vagy épületek neve profilálódik bennük. Jóllehet a szabályzati lista több elemmel kiegészült, nem ad megoldást minden felmerülő és vélhetően ide tartozó kérdésre. Az egyik ilyen probléma az iskolák rövid nevének és említőnévének az írása. A *Radnóti gimnázium* / *Radnóti-gimnázium*, azaz a különírt és a kötőjeles forma egyaránt megtalálható volt a 2004-es Osiris Helyesírásban, és abban, hogy melyik leírási módot preferálja az új kiadvány, a szerzők között sem volt sokáig konszenzus. Valójában kétféle minta áll rendelkezésre: az egyik a *Lukács fürdő* (tehát a 190. szabálypont hatálya alá tartozó elnevezések, amelyek valódi névtani terminussal nem rendelkeznek; ami a helyesírási szabályzatot illeti, az intézménynevek közé sorolódnak annak ellenére, hogy a lakóparkok vagy épületrészek esetében vajmi kevéssé érvényesül bármiféle intézménynévi jelleg), a másik a *Mátyás-templom*, amely a tulajdonnév-köznév összetételben megjelenő kötőjelezést mutatja. Az iskolák efféle rövid neve nem jelenik meg a 190. pont felsorolásában, jóllehet rendszeresen használjuk ezeket a formákat az írásgyakorlatban a teljes név helyett, az intézményi háttérük pedig teljesen nyilvánvaló. A budapesti Radnóti gimnázium teljes hivatalos intézményneve: *ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gyakorló Gimnázium*, röviden pedig *Radnóti gimnázium*. Vagy további példa: az intézmény teljes neve: *Tiszakécskei Móríz Zsigmond Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola*; az intézmény hivatalos rövid neve: *Móríz Zsigmond Általános Iskola és Gimnázium*; említőneve: *Móríz gimnázium*. A rövid név és az említőnév egybe is eshet: *József Attila Gimnázium* / *József Attila gimnázium*. Azt a döntést, hogy az iskolák rövid és említőnevét kötőjel nélkül célszerű rögzíteni, megerősíti nemcsak az a tény, hogy erős az intézményi jellegük, de az is, hogy ha épületek elnevezéseként is tekintünk rájuk, akkor beleilleszkednek a lakóparkok, épületek, épületrészek 21. század elejétől adathozható elnevezései közé (*Levendula lakópark*, *Európa ház*, *Gombocz terem*). Továbbá a földrajzi névi kategorizáció is számotartja az építményneveket, amelyek közé ezek a megnevezések minden további nélkül besorolhatók (vö. HOFFMANN 1993/2007 alapján OH.² 188, ill. LUDÁNYI-KOCSIS 2025).

Az Osiris Helyesírás ezt a kategóriát *lokalizációs név*-nek nevezi. Ezek olyan elnevezések, amelyekben egyszerre érvényesül, bár nem egyforma mértékben, a földrajzi névi jelleg és a mögöttes intézményi jelleg. A *Radnóti gimnázium* például egyszerre jelenti a vörös téglás épületet és a benne működő iskolát. A 190. szabálypont felsorolását tehát mindenképpen ki kell egészíteni a következőkkel: kórház, iskola, egyetem, kollégium, templom,

kápolna, kolostor, börtön, kastély, vár, palota, uszoda stb. Mindezek ugyanis a lokalizációs elnevezések, az épületnevek közé sorolhatók, így kibővül az úgynevezett vegyes írásmódú intézménynevek köre, valamint az építménynevek esetében a földrajzi névi tipológia. Ebből viszont adódik a kérdés: releváns-e a *Mátyás-templom* kötőjele? Az Osiris Helyesírás válasza az, hogy nem. A budapesti templom helyes írásformája: *Mátyás templom*. Vagyis a lokalizációs nevek alapvető írásformája a tulajdonnévi előtag + az intézmény/épület típusát megjelölő köznévi elem különírással, amelyben a köznévi elem mindig kisbetűs, a tulajdonnévi elem pedig jellemzően nagy kezdőbetűs. Ha a tulajdonnévi előtag több szóból áll, akkor általában minden eleme nagybetűvel íródik: *Kis Rabló étterem*, *Vén Diák eszpresszó*, *Ezüst Kancsó bisztró*, *Kék Duna falatozó*. Ha a közszoí része a névnek szerkezetes, értelemszerűen minden eleme kisbetűsen jelenik meg: *Enyingi kulcsos ház*, *Lövő fedett uszoda*, *Császárkert kínai étterem*, *Óbudai kísérleti lakótelep*. Mindez pedig az alábbi következményekkel jár.

Olyan fakultatív helyesírású alakok is létrejönnek, ahol a név és a típusjelölés között birtokviszony is lehetséges: *Ganz Danubius Hajó- és Darugyár*, de: *Ganz gyár* vagy *Ganz-gyár*; *Rákóczi vár* vagy *Rákóczi-vár*. Ez tehát azt jelenti az első esetben, hogy létezik egy teljes, hivatalos intézménynév (*Ganz Danubius Hajó- és Darugyár*); létezik emellett a rövid névváltozat esetében a különírt forma, a lokalizációs név (*Ganz gyár*), valamint a kötőjeles forma, amely birtokviszonyt jelez (*Ganz-gyár*; ebben az esetben a teljes névbe a tulajdonos neve kerül, tehát a kötőjeles forma azt jelenti: 'Ganznak a gyára'). A második példában ezzel szemben nem létezik teljes hivatalos intézménynév, viszont maga az épület megnevezése lehetséges intézményszerűen, lokalizációs névként: *Rákóczi vár*, és reprezentálható birtokviszonyként is: *Rákóczi-vár*, hiszen a vár Rákóczi tulajdonában volt, 'Rákóczinak a vára'. A két alak közötti választás a szöveg létrehozójától függ, mit szeretne inkább profilálni. Természetesen nagyon fontos, hogy egy adott szövegen belül lehetőleg egységesen használja az adott formát.

A fentiekkel ellentétben viszont a *Mátyás templom* esetében csak ez a forma lehetséges, hiszen ebben az esetben nem lehet szó birtokviszonyról. Kérdés azonban a templomok esetében a grammatikai viszony megléte a szenteket tartalmazó megnevezésekben. Ha ezeket is besorolhatónak tartjuk a birtokviszony vagy a jelentéssűrítő viszonyok közé, akkor azokban a templomelnevezésekben is fennáll a fakultatív írásmód lehetősége, amelyekben a tulajdonnévi részben, hasonlóan a személynevekhez, a védőszent neve jelenik meg; pl. *Nagyboldogasszony-templom* vagy *Nagyboldogasszony templom*.⁸ Mindazonáltal a templomok lokalizációs neveit illetően nyitott az a kérdés, hogy a *templom*, *kápolna* stb. közszoí rész előtti megnevező rész kezdőbetűit hogyan írjuk, ha többbelemű a név. A tulajdonnévi elemek értelemszerűen mindig nagybetűsek: a *Jézus Szíve templom* esetében a két nagy kezdőbetűt az indokolja, hogy a névben a jezsuita társaság megnevezése szerepel (valamint a *Jézus Szíve* egyszersmind katolikus jelkép is): *Jézus Szíve Társasága*. Hasonlóképpen nagy kezdőbetűsek a szakrális kontextusban tulajdonnévnek tekinthető elemek: Magyarok Nagyasszonya templom, Szent Család templom, Szent Jobb kápolna. Kérdéses azonban a kezdőbetű-használat a következő többbelemű példákban: *Jeremiás próféta kolostor* vagy *Szent János fejevétele templom*, hiszen az első esetben a *prófeta* valójában a személynév közszoí elemének tekinthető, a *fejevétele* főnév pedig nem metaforizálódik

⁸ Kétségtelen, hogy ez a fajta szabályjavaslat szükségessé teszi azt, hogy a felhasználó az írásképet illetően előzetesen tájékozódjon a név eredetéről is, azaz nem mechanikus a szabály alkalmazása. Ám ez a tulajdonnevek több csoportjára is igaz (például a földrajzi nevekre és az intézménynevekre).

olyan módon, mint a *Szent Család*. Az Osiris Helyesírás egyelőre ezeket a formákat kisbetűsen rögzítette azzal a kitételrel, hogy a templomok elnevezésében kevésbé érvényesül az intézménynévi jelleg. Létezik továbbá egy olyan többbelemű elnevezéstípus, amely földrajzi névből képzett melléknévet tartalmaz, ebben egyértelműen célszerű megtartani a kisbetűt: *Egyetem téri templom*.

A templomnevek fenti kis- vagy nagybetűs írásának a kérdése felveti, hogy a többi vegyes írásmódú intézménynév/épületnév esetében mi a helyes eljárás a kezdőbetű használatát illetően, ha többbelemű tulajdonnévi részt tartalmaz az elnevezés. Mind a helyesírási szabályzat, mind az Osiris Helyesírás példái azt mutatják, hogy különösen a vendéglátóipari egységeknek a nevében jelenik meg a (köztérkövetési kivételével) a csupa nagy kezdőbetűs írás: *Vén Diák eszpresszó*, *Tabáni Kakas étterem*, *Arany Kaviár étterem*, *Budakeszi Margaréta panzió*, *Kis Cinke vendégház*. Jóllehet egyre kisebb számban találunk olyan üzlet- vagy boltelnevezést, amely ne idegen nyelvi elemeket tartalmazna, a magyar nevek esetében célszerű ezeknél is alkalmazni a nagybetűs mintát a tulajdonnévi részben: *Rózsaszín Világ női ruhabolt*, *Magas Nők Bázisa ruhabolt*. A lakóparkok esetében viszont a templomnevekhez hasonlóan, az intézményi jelleg hiánya okán a tulajdonnévi részben érdemes azt az elvet követni, hogy csak az önmagukban is tulajdonnévi elemek nagy kezdőbetűsek, az első elem kivételével a közszói tagok nem: *Bem apó telep*, *Lándzsa utcai lakótelep* (vö. FERCSIK 2003–2004 is). Nyilvánvaló, hogy szükséges lesz a lokalizációs neveket névtani aspektusból, a nyelvi felépítésüket elemezve végignézni ahhoz, hogy egy, a fentieket is kodifikáló, végleges ajánlás, későbbi szabály megvalósulhasson.

A fenti problémaköröknek értelem szerűen nemcsak az intézménynevek írásában kell megjeleníteniük, hanem kitér rájuk a személynevekkel foglalkozó fejezet is, hiszen a fakultatív írásmódú alakok éppen a személyneveket illetően jelennek meg. Érdemes néhány további példát idézni az Osiris Helyesírásnak ebből a részéből is a személynév és közszó összekapcsolódására (vö. OH.² 179). Elsőként arra az esetre, amikor a kétféle írásmód jelentéskülönbséget hordoz:

Árpád-ház (dinasztia) – *Árpád ház* (épületnév)
Tótfalusi-antikva (birtokviszony) – *Tótfalusi antikva* (betűtípus)

A példák azt mutatják, hogy a kötőjeles írásmód és a különírás között szemantikai különbség van, vagyis ilyenkor nem lehet fakultatívitásról beszélni. Megfontolandó továbbá a különírás, a személynév és a köznévi elem kötőjel nélküli összekapcsolása azokban az intézményjellegű eseménynevekben, amelyekben tiszteleti személynévi előtag szerepel, és ehhez kapcsolódik az egyelemű eseménynév; pl. *Simonyi verseny*. Itt ugyanis nem egy Simonyi Zsigmond tiszteletére rendezett eseményről van szó, hanem tiszteleti elnevezésről; ez eltér a *Simonyi-emlékkonferencia* formától, amelyet valóban az ő tiszteletére rendeztek, róla szól. Ebben a kifejtettségben ezt a kérdéskört az Osiris Helyesírás sem jeleníti meg, ám a példák szintjén alkalmazza a leírási módot.

Az alábbi példák a fentiekkel ellentétben a fakultatív írásmódot reprezentálják:

Kinizsi-vár (birtokviszony) – *Kinizsi vár* (lokalizációs név)
Kner-nyomda (birtokviszony) – *Kner nyomda* (lokalizációs név)
Sebő-együttes (birtokviszony) – *Sebő együttes* (intézménynév)

A *vár* stb. közszói elemet tartalmazó példák jelentik a lokalizációs elnevezéseket, de mint kiderül, ide is sorolhatók más jellegű formák, például a zenekarok nevei. Akkor, ha ez

fantázianév, a *zenekar*, *együttes* stb. utótag értelemszerűen külön és kisbetűvel írandó, vagyis a vegyes írásmódú intézménynevek közé tartozik (és egyúttal a csoportnevek irányába is mutat): *Fonográf zenekar*, *Piramis együttes*. Problémát az okozhat, ha az együttes a zenekar vezetőjéről, alapítójáról van elnevezve, ahogy a *Sebő-együttes* / *Sebő együttes* példában. Ilyenkor javasolható a fakultatív írás. A választást nyilván a kontextus is befolyásolja: attól függ, hogy mi profilálódik elsősorban, a birtokviszony vagy a megnevező jelleg. Ha nincs relevanciája ennek a kettősségnek, akkor a különírás a szerencsésebb megoldás.

6. Összegzés. A tanulmány röviden, a legfontosabb szabályzatok tulajdonnevekre vonatkozó kategóriáit szem előtt tartva tekintette át 1832-től 2015-ig a tulajdonnevek helyesírási vonatkozásait, majd kitért arra a lényeges kérdéskörre, hogy a tulajdonnevek írásában hogyan érvényesül a nevek holisztikus volta, valamint az értelemtükröztető jelleg. Ezután bemutatta a 2015-ös, 12. kiadású helyesírási szabályzat azon változtatásait, amelyek a tulajdonneveket érintették. A változtatásokat a módosítási sémák alapján reprezentálta, amelyek három nagy csoportot alkotnak: szabály törlése, szabály módosítása, új szabály bevezetése. A tulajdonnevekre mindhárom séma érvényes, értelemszerűen nem egyforma hatókörrel. Sajátosan érvényesül továbbá az az új szabályzatban kiterjedtebbé váló jelenségkör, amelyet fakultatív írásgyakorlatnak nevezhetünk. Ez elsősorban az intézményneveket érinti, különösen a kezdőbetűk vonatkozásában. A cikk további része az új Osiris Helyesírásban reprezentált olyan kérdésköröket és problémákat körvonalazza, amelyek vagy nem jelennek meg a szabályzatban, vagy nyitott, több esetben továbbgondolásra érdemes kérdésköröket vetnek fel. A fókuszba a földrajzi és az intézménynévi írásmódokat érintő jelenségek kerültek, mint a helységrésznevek vagy a lokalizációs nevek írásmódja. Az Osiris Helyesírás mindezekre vonatkozóan csak ajánlásokat tud megfogalmazni; a végső kodifikációt illetően egy majdani akadémiai szabályzat, esetleg szaknyelvi szabályozás fogja tudni megadni a teljes megoldást.

Hivatkozott irodalom

- AkH.¹ = *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai*. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, Pest, 1832, 1838.
- AkH.² = *A magyar helyesírás elvei és szabályai*. MTA, Budapest, 1877, 1879.
- AkH.³ = *A magyar helyesírás szabályai*. 3. kiadás. MTA, Budapest, 1922, 1929.
- AkH.¹⁰ = *A magyar helyesírás szabályai*. 10. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.
- AkH.¹¹ = *A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- AkH.¹² = *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- FÁBIÁN PÁL 2007. A magyar helyesírás sorsfordulói. In: BOZSIK GABRIELLA – EÖRY VILMA – V. RAISZ RÓZSA szerk., *Hagyomány és újítás a helyesírásban. Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetének anyagából*. EKF Líceum Kiadó, Eger. 11–22.
- FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HÖNYI ÉDE 1998. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2008. Hozzászólás az új akadémiai helyesírási szabályzat tervezetének a tulajdonnevek írásával kapcsolatos szabálypontjaihoz. *Magyar Nyelvőr* 132: 407–416.
- FERCSIK ERZSÉBET 2003–2004. A lakóterületet jelölő helynevek és helyesírásuk. In: BOZSIK GABRIELLA – V. RAISZ RÓZSA szerk., *Korjelző változások – megoldandó írásmódok. A Nagy J. Béla Országos Helyesírási Verseny előadásai és egyéb tanulmányok*. Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Eger. 47–64.

- FERCSIK ERZSÉBET 2008. A tulajdonnevek helyesírásáról. In: BOZSIK GABRIELLA szerk., *Két évtized a helyesírásért. A Nagy J. Béla országos helyesírási verseny előadásai és feladatai*. EKF Líceum Kiadó, Eger. 57–66.
- HEGEDŰS ATTILA 2008. Lakóparknevek. *Névtani Értesítő* 30: 117–120. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2008.9>
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KIEFER FERENC 1989. Mit jelent a tulajdonnév? In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 286–290.
- KOZMAJUDIT 2013. *Tulajdonnevek helyesírása a csillagászati és űrtani szaknyelvben*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest. <https://doktori.btk.elte.hu/lingv/kozmajudit/diss.pdf>
- KOZMAJUDIT 2020. Távoli csillagok és bolygók új elnevezései. A NameExoWorlds 2019 elnevezésű kampányban elfogadott nevek. *Névtani Értesítő* 42: 213–220. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.13>
- LACZKÓ KRISZTINA 2016. A tulajdonnévi helyesírás változásai az AkH. 12. kiadásában. *Névtani Értesítő* 38: 181–191. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.14>
- LACZKÓ KRISZTINA 2018. Körkép a magyar helyesírásról – áttekintés a 12. kiadás után. *Magyar Nyelvőr* 142: 136–149.
- LACZKÓ KRISZTINA 2023. A helyesírás és a helyesírási szabályzatok. In: LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD – TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *Nyelv, kultúra és tudomány. Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulóján*. Eötvös Kiadó, Budapest. 37–46.
- MIKESY GÁBOR 2016. Földrajzi nevek a közigazgatásban. *Névtani Értesítő* 38: 101–112. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.8>
- OH.¹ = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, *Helyesírás*. 1. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- OH.² = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, *Helyesírás*. 2. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2025.
- RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 227–247.
- SCHMIDT PÉTER 2016. Kerpel-Fronius Ödön-émlékkülés. *Orvosi Hetilap* 157: 1092–1094.
- SIMONYI ZSIGMOND 1903. *Az új helyesírás*. Athenaeum Kiadó, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelvőr* 108: 282–291, 400–410.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. A tulajdonnév jelentéséről egy névcsoport kapcsán. *Magyar Nyelvőr* 120: 319–325.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1997. Posztmodern névadás (A névjelleg változása). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 600–606.
- VLADÁR TAMÁS 2006. Bajcsy-Zsilinszky Endre, a tette kész antifasiszta. *Múlt-kor* 2006. június 7. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=13907&pIdx=1> (2025. 08. 04.)

LACZKÓ KRISZTINA

egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Mai Magyar Nyelvi Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7708-4108>, e-mail: laczko.krisztina@btk.elte.hu